

Een sterfbed

TEKST BILLIE SLAGBOOM

op tv

Het euthanasiedebat woedt al tientallen jaren; een zelfgekozen sterven in een in Nederland gebouwde capsule met stikstof leidde vorige maand nog tot arrestaties. Documentairemaker Maarten Nederhorst zette het onderwerp precies dertig jaar geleden op de agenda: ‘Het is het beste wat ik ooit heb gemaakt.’

Documentairemaker Maarten Nederhorst, Anthoinette en Cees van Wendel de Joode en huisarts Wilfred van Oijen. foto ANP

D

“Dat klinkt mooi, het gaat je alleen niet lukken,” zeiden de mensen van omroep Ikon toen Maarten Nederhorst ze over zijn idee vertelde. “Toen zei ik: ik denk het ook niet, maar ik wil het wel proberen.” Het was 1984 en Nederhorst, nu 83, had gelezen over een arts die in huilen was uitgebarsten na het uitvoeren van een euthanasie. “Toen begon ik me af te vragen hoe het voor een arts moest zijn om zijn eigen patiënt dood te maken.”

Deze week is het dertig jaar geleden dat *Dood op verzoek* voor het eerst werd uitgezonden. In deze Ikon-documentaire van regisseur Maarten Nederhorst zagen kijkers het volledige euthanasieproces van een 62-jarige ALS-patiënt die ervoor koos uit het leven te stappen voordat hij aan de beademing moest. Nooit eerder werd een euthanasie voltrokken op televisie. Bovendien was het nog nergens legaal. Nederland zou pas zeven jaar later, in 2001 een euthanasiewet aannemen, als eerste land ter wereld.

Werken op sokken

Hij moest lang zoeken naar een arts en een patiënt die wilden meewerken, vertelt Nederhorst. Maar toen hij dokter Wilfred van Oijen (nu 76) geïnterviewd zag worden over het onderwerp, wist hij meteen dat hij hém moest vragen, vanwege zijn ‘oprechte en authentieke’ uitstraling. “Ik probeerde te bedenken hoe ik hem over de streep >>

kon trekken en besloot me aan te melden als patiënt. Toen ik binnenkwam vroeg hij: wat kan ik voor u doen? Ik vroeg hem mee te werken aan mijn film.”

Van Oijen zat hier helemaal niet op te wachten, vertelt de arts nu, en probeerde de regisseur af te wimpelen. Hij verwees Nederhorst door naar een ongeneeslijk zieke patiënt van hem, Cees van Wendel de Joode, bij wie euthanasie weleens ter sprake was gekomen. “Ik zei: joh, een journalist zit me op de huid, hij wil dolgraag een documentaire maken. Ik voel er helemaal niets voor en ik neem aan jij ook niet, maar mag hij wel contact met je opnemen? Poeier jij hem dan af?”

“Het is totaal anders gelopen,” vertelt Van Oijen. “Van Wendel de Joode wilde meewerken en toen kon ik ook niet meer terug.” Net als de arts en maker wilde Van Wendel de Joode euthanasie uit de ‘achterkamertjessfeer’ halen. Nederhorst: “In die tijd wisten Kamerleden nauwelijks waarover ze nou precies beslissingen namen, daarom was het zo belangrijk om die film te maken.”

In de weken in aanloop naar de euthanasie kwam de filmploeg vaak langs bij het echtpaar Van Wendel de Joode. “We moesten natuurlijk eerst vrienden worden, want hij zat in zo’n kwetsbare positie,” vertelt Nederhorst. “Het moment van sterven doet zich natuurlijk maar één keer voor, je moet het moment in één keer vastleggen, dus dat betekent ook dat het team eromheen zich heel natuurlijk moet gedragen.”

Op 3 maart 1994, de verjaardag van Van Wendel de Joode, was het zover. “Op weg ernaartoe hebben we niets gezegd. Het leek net alsof we naar een executieplaats reden,” vertelt Nederhorst. “Iedereen leek te vergeten dat er een cameraploeg bij was,” herinnert Van Oijen zich. “Maarten zelf zat in een gangkast tijdens de euthanasie en de cameraman en de geluidsvrouw deden stil, op sokken, hun werk.”

‘Georganiseerde moord’

“Je bent zo ontzettend gefocust op het filmen,” vertelt Nederhorst, “dat je helemaal geen tijd hebt om emoties te voelen.”

Nadat de echtelieden afscheid van elkaar had genomen, diende Van Oijen voor de lens van de camera het dodelijke middel toe, een spierverslapper. “Ik was me er echt van bewust dat het de eerste keer was dat dit gefilmd werd. We schreven op dat moment geschiedenis, dat was duidelijk.”

De spraakmakende documentaire werd ruim een halfjaar later uitgezonden op tv. Euthanasie werd in Nederland al jaren terluiks toegestaan, sinds artsenfederatie KNMG in 1984 richtlijnen had opgesteld voor artsen. Critici trokken dan ook vooral de journalistieke afwegingen in twijfel en niet zozeer de euthanasie zelf. Mocht je iemands overlijden wel laten zien op tele-

‘We schreven op dat moment geschiedenis, dat was duidelijk’

Huisarts Wilfred van Oijen
Foto's Wouter le Duc

‘Je bent zo gefocust op het filmen dat je geen tijd hebt voor emoties’

Documentairemaker
Maarten Nederhorst

“Ik vond het terecht vragen,” zegt Nederhorst. “En ik heb daarop gereageerd dat ik het wilde uitzenden om klaarheid te brengen in de duisternis over hoe euthanasie toen was.”

Van Oijen was voorbereid op ergere reacties. “Ik ben die avond naar mijn praktijk gegaan om te kijken of de ramen er nog inzaten. Gelukkig was dat zo.” De arts kreeg na de uitzending ‘een enorme hoeveelheid’ hulpverzoeken voor euthanasie. “Dan voel je je onmachtig. Ik had zelfs een dame op de stoep die vier uur in de trein had gezeten omdat ze zo wanhopig was. Dat is heel moeilijk.”

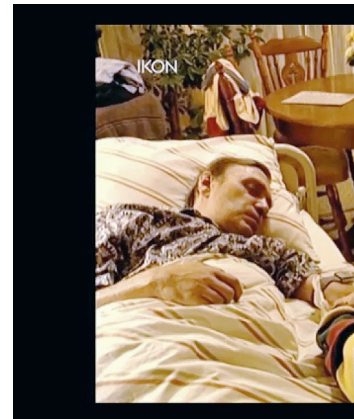
Woedende paus

Nog veel meer dan in Nederland leidde *Dood op verzoek* in het buitenland tot een golf aan felle reacties. “Dat was overweldigend,” aldus Nederhorst. “De film is over de hele wereld uitgezonden, in zo’n vijftig landen.” Het werd al snel de meest-verkochte Nederlandse documentaire en bracht, tot ongemak van sommige omroepmedewerkers, meer dan een miljoen gulden binnen.

Een Japanse omroep maakte er een heel spektakel van, herinnert Van Oijen zich. Voor de deur van zijn praktijk stond een verslaggever met een flesje waarvan hij deed alsof het dodelijke middel erin zat. De arts weet nog dat de journalist aan patiënten die de praktijk wilden binnengaan vroeg of hij ondanks de euthanasieverrichting wel een goede dokter was.

Nederhorst verbaasde zich vooral over de woedende reactie van de paus, die de film ‘een vernederende provocatie’ noemde. “Daar had ik geen seconde >>

visie? En zo ja, moest je dat wel willen? Prominente columnisten klommen in de pen om hun bedenkingen te verwoorden. In *Het Parool* vroeg John Jansen van Galen zich af wat de patiënt en zijn vrouw bezielden om hier een cameraploeg bij te willen hebben. De makers werden door Dorien Pessers (*de Volkskrant*) ‘een invasie van lijkenpikkers die zich storten op het morele vacuüm dat het taboe heeft achtergelaten’ genoemd, Willem Jan Otten (*NRC*) schreef dat de docu ‘een georganiseerde moord op iemands laatste ogenblikken’ was. Otten vond dat je euthanasie, door het op televisie uit te zenden, normaliseerde; dat je zo ‘de eerbied voor de dood’ verliest.

Stills uit *Dood op verzoek*.

Foto's Ikon

aan gedacht. Ik vond het erg interessant.” Een Italiaanse omroep stelde de uitzending van *Dood op verzoek* meerdere keren uit omdat er gerekend werd op onrust en nog heftigere reacties. “Mij werd op een gegeven moment zelfs afgeraden om naar Italië te gaan,” vertelt Van Oijen. Toen de film uiteindelijk toch werd uitgezonden, ging op het moment suprême het beeld op zwart.

Stemming in Lagerhuis

Ook in Duitsland en Groot-Brittannië leidde de uitzending van de film tot protest; in Engeland zelfs tot een stemming in het Lagerhuis, de afgevaardigden eisten dat de BBC voorafgaand aan de documentaire aan de Britse kijker duidelijk moest maken dat Nederland heel anders tegenover euthanasie stond dan Groot-Brittannië. Sommigen geloofden dat in Nederland mensen werden geëuthanaseerd omdat ze geen nut meer hadden voor de samenleving.

“We hadden een film gemaakt die ver vooruitliep op de ontwikkelingen in de wereld. Ik weet nog wel dat de Engelsen er heel kritisch op waren,” blikte Nederhorst terug. “Minister van Volksgezondheid Els Borst is nog met haar Britse collega gaan praten om uit te leggen hoe de euthanasiepraktijk in Nederland in elkaar zat. Maar het was een topfilm,” zegt Nederhorst. “Het is het beste wat ik ooit heb gemaakt.” De regisseur heeft nergens spijt van, ‘omdat we het goede nastreefden’.

Ook Van Oijen heeft geen spijt, ondanks het imago van ‘euthanasiedokter’ dat hij door de documentaire kreeg. “Ik wist dat die documentaire gemaakt moest worden. Euthanasie werd dan wel gedoogd, maar wettelijk gezien was je als arts altijd een moordenaar,” stelt hij.

Een paar jaar later werd Van Oijen vervolgd voor moord omdat hij volgens de rechtbank een euthanasie niet volgens de richtlijnen had uitgevoerd. Hij wijt het aan de status die hij door de documentaire kreeg, vertelt hij nu. “Dat is van bovenaf opgelegd omdat ik die bekende dokter was die het altijd openlijk deed. Daarvan ben ik overtuigd.”

Dertig jaar later zou de documentaire niet meer zo veel stof doen opwaaien, denkt Van Oijen. “De boodschap dat euthanasie niet zo dramatisch is als wat mensen dachten, is allang bij de samenleving aangekomen.”

Geestelijk lijden

De gepensioneerde Nederhorst zou nu wel een documentaire willen maken over euthanasie bij mensen die géestelijk lijden: “Dat kan net zo goed uitzichtloos zijn.” Van Oijen denkt dat dit te complex is voor een film. “Bij een ziekte als ALS, zoals in *Dood op verzoek*, is voor iedereen duidelijk dat het niet te genezen is, dat de patiënt lijdt, ook bij tegenstanders van euthanasie. Bij psychisch lijden komen zo veel omgevingsfactoren kijken. Het is voor velen niet te begrijpen wat er in iemands hoofd gebeurt. Dat moet je niet op televisie willen.”

De afgelopen dertig jaar zijn er meer documentaires gemaakt over het onderwerp. Sommige brengen het moment van sterven niet in beeld, andere hebben een tussenvorm. Zo liet Elena Lindemans in haar recente documentaireserie *Een goede dood* kort het geluid horen van naasten die voor de euthanasie afscheid namen. Het daadwerkelijke sterven werd niet in beeld gebracht.

Zo dicht bij euthanasie als in *Dood op verzoek* is niemand meer gekomen. <<

‘Wettelijk
gezien was
je als arts
altijd een
moordenaar’

Dertig jaar debat

Dertig jaar na *Dood op verzoek* is de discussie rondom euthanasie allerminst verstomd. Met name euthanasie bij uitzichtloos geestelijk lijden en bij voltooid leven zijn omstreden onderwerpen.

Na de euthanasie in 2023 van de zeventienjarige, suïcidale Milou, wier ouders op haar verzoek haar verhaal deden in talkshows, kwam vorig jaar een mediastorm op gang. Een groep psychiaters informeerde bij het OM of onderzocht kon worden of de ouders en psychiater van Milou haar de doodswens hadden aangepraat. Vorige maand concludeerde de KNMG dat deze groep 'onaanvaardbaar' handelde. Regeringspartij NSC gaf deze maand aan een onderzoek te willen naar de 'riskante' toename van euthanasie bij psychisch lijden bij jongeren. Ook euthanasie bij voltooid leven krijgt veel aandacht, vaak als het gaat om het dodelijke Middel X, dat sommige mensen gebruiken om euthanasie te voltrekken. Dit kan gepaard gaan met allerlei (heftige) bijwerkingen.

De laatste maanden was er ophef over de Sarcocapsule, die werd gebruikt in Zwitserland. In deze pod, ontwikkeld door de Australische, in Nederland wonende Philip Nitschke, kan iemand met een druk op de knop zelf stikstof vrijlaten om te sterven. In Zwitserland is hulp bij zelfdoding onder restricties mogelijk, maar

volgens de minister van Volksgezondheid daar voldoet de Sarco nog niet aan de wetgeving. Nadat een Amerikaanse vrouw van 64 de capsule vorige maand als eerste gebruikte, in de buurt van het Zwitserse Schaffhausen, werden meerdere personen aangehouden die betrokken zouden zijn bij de euthanasie. Onder hen was ook een fotograaf van *de Volkskrant*, die na het overlijden in de omgeving was om verslag te doen. Na een verhoor werd zij uiteindelijk vrijgelaten.

Praten over zelfmoordgedachten kan anoniem bij 113 Zelfmoordpreventie: chat via www.113.nl, bel 113 of bel gratis 0800-0113